

Међународни тематски зборник

**ПРВИ БАЛКАНСКИ РАТ
1912/1913. ГОДИНЕ: ДРУШТВЕНИ
И ЦИВИЛИЗАЦИЈСКИ СМИСАО**

(ПОВОДОМ СТОГОДИШЊИЦЕ ОСЛОБОЂЕЊА
СТАРЕ СРБИЈЕ И МАКЕДОНИЈЕ 1912)

Књига I

Приредио
Проф. др Александар Растовић

Филозофски факултет
Ниш, 2013.

International Thematic Collection

THE FIRST BALKAN WAR: SOCIAL AND CULTURAL MEANING

(ON THE 100TH ANNIVERSARY OF THE LIBERATION
OF THE OLD SERBIA AND MACEDONIA 1912)

Book 1

Editor

Associate Professor Aleksandar Rastović, Ph.D.

Faculty of Philosophy
Niš, 2013.

САДРЖАЈ / CONTENTS

Предговор / Preface	13
Славенко Г. Терзић ЦИВИЛИЗАЦИЈСКИ СМИСАО ОСЛОБОЂЕЊА СТАРЕ СРБИЈЕ И ВАРДАРСКЕ МАКЕДОНИЈЕ Civilizational Sense of Liberation of the Old Serbia and Macedonia	15
Ема Љ. Миљковић КРАЈ „НАЈДУЖЕГ ВЕКА ИМПЕРИЈЕ“: ОСМАНСКО ЦАРСТВО УОЧИ ПРВОГ БАЛКАНСКОГ РАТА End of the Longest Century of the Empire: Ottoman Empire on the Eve of the Balkan Wars	23
Академик Владимир М. Стојанчевић СРБИЈА И ГРЧКА О ПРОБЛЕМИМА БАЛКАНСКОГ РАТА 1912-1913. ГОДИНЕ Serbia and Greece. About the Problems of the Balkan Wars 1912/1913.	31
Abidin M. Temizer THE ARMY OF SERBIA ACCORDING TO THE OTTOMAN SOURCE (1912–1913) Српска армија према отоманским изворима	47
Максим Ю Анисимов СЕРБИЈА В ПЕРВОЙ БАЛКАНСКОЙ ВОЙНЕ В ДОНЕСЕНИЯХ РУССКИХ ДИПЛОМАТОВ Србија у Првом балканском рату у извештајима руских дипломата	57
Александар П. Растовић БРИТАНСКА ПОЛИТИКА ПРЕМА СРБИЈИ У ПРВОМ БАЛКАНСКОМ РАТУ British Policy toward Serbia in the First Balkan War	73
Димитър В. Атанасов НАЦИОНАЛНАТА ТЕРИТОРИЈА И НАЦИОНАЛНИЈАТ ПРОЕКТ: БЪЛГАРИЈА И СЪРБИЈА (1878 – 1912Г.) National Territory and National Project	87

<p>Душко М. Ковачевић ДИПЛОМАТИЈА ЦАРСКЕ РУСИЈЕ У ВРЕМЕ СТВАРАЊА БАЛКАНСКОГ САВЕЗА И ПРВОГ БАЛКАНСКОГ РАТА (1911-1913) Diplomacy of Imperial Russia at the Time of Creation Balkan Alliance and First Balkan War</p>	107
<p>Дарко Р. Танасковић ИЗМЕЂУ ИСТОРИОГРАФИЈЕ И ИДЕОЛОГИЈЕ ИЛИ ТУРСКО ВИЂЕЊЕ ПРВОГ БАЛКАНСКОГ РАТА Between Historiography and Ideology: Turkish Sightings of First Balkan war</p>	117
<p>Александар Ђ. Кадијевић ОДЈЕЦИ ПРВОГ БАЛКАНСКОГ РАТА У СРПСКОЈ АРХИТЕКТУРИ Echoes of First Balkan War in Serbian Architecture</p>	127
<p>Jaroslav R. Rubacha THE BULGARIAN ARMY IN THE FIRST BALKAN WAR AS PRESENTED IN THE POLISH DAILY PRESS (on the example of the newspaper <i>Czas</i>) Бугарска армија за време Првог балканског рата у Пољској дневној штампи (пример листа „<i>Chas</i>“)</p>	145
<p>Ugur I. Özcan OTTOMAN PRISONERS OF WAR AND THEIR REPATRIATION CHALLENGE IN BALKAN WARS Турски војни заробљеници после Првог балканског рата и питање репатријације</p>	159
<p>Миле С. Бјелајац ИНСТРУМЕНТАЛИЗАЦИЈА ИНСТРУМЕНТАЛИЗАЦИЈЕ–УПОРНО ОЖИВЉАВАЊЕ ПРОПАГАНДНЕ ИНТЕРПРЕТАЦИЈЕ О ДОБРИМА И ЛОШИМА НА БАЛКАНУ ТОКОМ И НЕПОСРЕДНО ПОСЛЕ БАЛКАНСКИХ РАТОВА Instrumentalization of Instrumentation: Carnegie Report Abuse about Crimes 1913 at the early of 90'es</p>	183
<p>Иван Б. Мијатовић ПРВИ БАЛКАНСКИ РАТ - СРПСКИ РАТНИ И ОПЕРАЦИЈСКИ ПЛАН The First Balkan War-Serbian War and Operation Plan</p>	205
<p>Милић Ј. Милићевић ЧЕТНИЧКА АКЦИЈА НЕПОСРЕДНО ПРЕ ОБЈАВЕ И ТОКОМ ПРВИХ ДАНА СРПСКО-ТУРСКОГ РАТА 1912. ГОДИНЕ Comitadji (Chetnik) Action on the Eve and During the First Days of War 1912.</p>	221

Милун С. Стијовић КОСОВО И МЕТОХИЈА УОЧИ БАЛКАНСКОГ РАТА (према извештајима Српског конзулата у Приштини) Kosovo and Metohija on the Eve of the First Balkan War (According to Reports of the Serbian Consul in Pristina)	235
Урић В. Ненад ПОКУШАЈ АУСТРОУГАРСКЕ ДА СКЛОПИ ЦАРИНСКИ САВЕЗ СА СРБИЈОМ НА ПОЧЕТКУ ПРВОГ БАЛКАНСКОГ РАТА Austria-Hungary attempt to Create Custom Union with Serbia at the Beginning of the First Balkan War	247
Милоје В. Пршић „РАТНИК“ У ПРВОМ БАЛКАНСКОМ РАТУ Content of the Journal "Ratnik" about the Balkan Wars	275
Божица Б. Младеновић Мирослав Д. Пешић ПРВИ БАЛКАНСКИ РАТ У МЕМОАРИМА ПАВЛА БЛАЖАРИЋА The First Balkan War in Memoirs of Pavle Blažarić	287
Јован М. Пејин ОДЈЕК ПРВОГ БАЛКАНСКОГ РАТА У КИКИНДСКИМ И НОВОСАДСКИМ КАЛЕНДАРИМА ЗА 1913. ГОДИНУ Serbian Calendars from 1913. in Southern Hungary and Liberation of Old Serbia and Macedonia	301
Љубодраг А. Поповић АРХИВСКА ГРАЂА О БАЛКАНСКИМ РАТОВИМА У АРХИВУ СРБИЈЕ An Untapped Sources for History of the Balkan Wars	313
Јована Д. Шалјић МУСЛИМАНИ У ОСЛОБОЂЕЊУ СРБИЈЕ 1912/1913: од мита до стварности Moslems in Liberation of Serbia (1912/1913): From Myth to Reality	325
Биљана Љ. Стојић ПРВИ БАЛКАНСКИ РАТ У ОЧИМА ФРАНЦУСКОГ ЈАВНОГ МЊЕЊА The First Balkan War As Seen By the French Public Opinion	341
Дејан С. Микавица ПРВИ БАЛКАНСКИ РАТ У ПОЛИТИЦИ СРПСКИХ ЛИБЕРАЛА У ЈУЖНОЈ УГАРСКОЈ The First Balkan War in Policy of Serbian Liberals in Southern Hungary	357

Предраг В. Пузовић ПОМОЋ ЦРКВЕ И СВЕШТЕНСТВА НАШОЈ ВОЈСЦИ И ПОСТРАДАЛИМ ПОРОДИЦАМА У БАЛКАНСКИМ РАТОВИМА 1912/1913. ГОДИНЕ Support of Church and Clergy to our Army in the Balkan Wars	371
Салих М. Селимовић УЛОГА КОМИТСКОГ ПОКРЕТА У ОСЛОБОЂЕЊУ РАШКЕ ОБЛАСТИ (НЕКАДАШЊЕГ НОВОПАЗАРСКОГ САНЏАКА) 1912. ГОДИНЕ Role of Comitadjki Movement in the Liberation of the Raska (Former Novopazarski sanjak) 1912.	387
Тибор Пал ЛАЈОШ ТАЛОЦИ (THALLOCY LAJOS) О БАЛКАНСКИМ РАТОВИМА (1912/1913.) Lajos Thalloczy about the Balkan Wars (1912/1913). On the Ground of his Diary	399
Александра М. Колаковић ФРАНЦУСКИ ИНТЕЛЕКТУАЛЦИ И БАЛКАНСКИ РАТОВИ (1912–1913) French Intellectuals and the Balkan Wars (1912-1913)	413
Гордана Ј. Гарић Петровић ПОЉОПРИВРЕДА У ОБЛАСТИМА ОСЛОБОЂЕНИМ 1912. И 1913. ГОДИНЕ ПРЕМА ПИСАЊУ ТЕЖАКА И ЗЕМЉОРАДНИЧКЕ ЗАДРУГЕ The Balkan Wars and Liberation of Provinces on the sites of "Zemljoradnicka zadruga" and "Tezak"	429
Мирјана О. Маринковић OMER SEJFFETIN I BALKAN Memories of Omer Seyffetin from the First Balkan War	451
Andrzej J. Malinowski OPERATION OF THE SERBIAN ARMY DURING THE FIRST BALKAN WAR (OCTOBER-NOVEMBER 1912) IN THE POLISH DAILY PRESS BASED ON THE NEWSPAPER „CZAS” Операције српске армије за време Првог балканског рата у пољској дневној штампи на основу листа Час	463
Елена Г. Кострикова ПЕРВАЯ БАЛКАНСКАЯ ВОЙНА И РОССИЙСКОЕ ОБЩЕСТВО. КОРРЕСПОНДЕНТЫ РУССКИХ ГАЗЕТ НА ТЕАТРЕ ВОЕННЫХ ДЕЙСТВИЙ Руско друштво и балкански рат: дописници руских листова на ратишту	473

Дејан Д. Антић ИЗВЕШТАВАЊЕ ЛИСТА „ПОЛИТИКА“ О ПРИЛИКАМА У ПРЕДВЕЧЕРЈУ ПРВОГ БАЛКАНСКОГ РАТА Reporting of Newspaper “POLITIKA” about the Circumstances at the Beginning of the First Balkan War	485
Ivan I. Balta DOGADJANJA U SLAVONIJI I GRADU OSIJEKU PRIJE, ZA I POSLIJE BALKANSKIH RATOVA Developments in Slavonia, and Osijek Town, before, during and after the Balkan Wars	501
Војчех С. Шћепански АЛБАНЦИ У ИЗВЕШТАЈИМА ЈАШЕ ТОМИЋА ИЗ ПРВОГ БАЛКАНСКОГ РАТА(1912/1913) Albanians in the Reports of Jaša Tomić from the First Balkan war	517
Владимир Г. Алексић ЖЕГЛИГОВО У СРЕДЊЕМ ВЕКУ Žezligovo in the Middle Age	527

ЧЕТНИЧКА АКЦИЈА НЕПОСРЕДНО ПРЕ ОБЈАВЕ И ТОКОМ ПРВИХ ДАНА СРПСКО-ТУРСКОГ РАТА 1912. ГОДИНЕ

Сажетак: Четничка акција спроведена дуж српско-турске границе, током првих дана октобра 1912. године у домаћој историографији, углавном је остала по страни. Неуспео напад код Мердара симболично представљен као претпочетак рата са Турском, стекао је ексклузивну репутацију, па су остале акције попут напада на карауле Репоње Мировац и Лисица, затим окршај код карауле Васиљевц и друге, остале готово потпуно занемарене. Стога је овај рад посвећен управо овим описима четничког деловања и местима (караулама) у околини којих су се ова збивања дешавала.

Кључне речи: Први балкански рат, српско-турско турска граница, четничка дејства непосредно пред почетак рата 1912.

Четничка организација, као и њихове оружане акције у Старој Србији и Македонији, била је номинално, доста честа тема домаће историографије. Ово се посебно односи на период од последње две деценије када је у пар сажетих дела, представљена сума знања о овом покрету.² Том приликом дата је и најновија библиографија, која као и основни текст, већ на први поглед сугерише извесну ограниченост. Пре свега, број дела на ову тему без обзира на њихов обим, није претерано велики.³ Друго, ови радови захватају период од 1903. до 1912. или још „краћи“ 1903–1908. године при чему се учешће четника пре, и у првим данима рата у потпуности изоставља. Тачније, дато је само назнакама, најчешће кроз помен боја на Мердарима, при чему се готово одмах прелази на спровођење акције регуларних трупа Краљевине. Ово обележје, уочљиво је и код референтних дела, при чему један од могућих узрока

¹ milic.milicevic@iib.ac.rs

² Од поменутих, као референтна, може се сматрати монографија В. Илића, *Српска четничка акција 1903–1912*, Београд, 1906. У ова најновија издања спада и рад: У. Шешума, „Српска четничка организација у Старој Србији 1903–1908. Теренска организација“, *Српске студије*, 2/2, 2011, стр. 239–258.

³ Библиографија коју Илић наводи садржи тек нешто више од тридесет наслова. *Исто*, стр. 151–152.

– припадност комунистичкој историографији, свакако отпада.⁴ Наиме, и ранија дела, пре комунистичког периода такође су патила од истог недостатка.⁵

Због овога су окршаји око 1500 четника са знатно надмоћнијим непријатељем, око 4000 само Арнаута, остали готово потпуно заборављени.⁶ Од четири одреда: Лапског, Лисичког, Луковског и Ђиљанског и њихових команданата активних током првих дана, или још и пре званичне објаве, преостала су нам тек имена.⁷

Уобичајени разлог за ово могао би бити мањак докумената присутан безмало увек када се ради дубљој обради малих и релативно непознатих тема. Ипак, у овом случају недостатак се императивно морао надоместити другом врстом грађе пошто се осим архивске, у најужем смислу, могла искористити и она која је захваљујући ограниченом броју преживелих примерака готово у потпуности занемарена. Реч је савременој илустрованој периодици чији је садржај махом посвећен рату, како са Турском, тако и оном другом, са Бугарском.⁸ Захваљујући тим изворима објављеним, али из прве руке, могуће је сагледати почетна збивања на терену пре званичне објаве рата 5. октобра и преласка турске границе, дан након тога.⁹ Другу хронолошку границу, тј. окончање уводних окршаја, представљала би Кумановска битка. Према томе, временски распон у коме ћемо се кретати своди се на тек десетак дана.

За разлику од ове, просторна компонента много је одређенија. Она почива на почетном положају 3. армије под командом генерала Боже Јанковића и предвиђеним дејствима, како у односу на ратни план, тако и у односу на преостале четири групације: Јаворску бригаду и Ибарску војску

⁴ Ово се односи на прву од три књиге посвећену Првом балканском рату у издању Историјског института Југословенске народне армије, стр. 420–469. Овде ћемо ради потпуности навести сва три: Група аутора, *Први балкански рат 1912–1913. Операције српске војске*, књ. 1, Београд 1959; Б. Ратковић, *Први Балкански рат 1912–1913. Операције српске војске*, књ. 2, Београд, 1972; М. Ђуришић, *Први балкански рат 1912–1913. Операције црногорске војске*, књ. 3, Београд, 1960. Овој групи може се придодати илустровано и доста скраћено дело истих аутора: Б. Ратковић, М. Ђуришић, С. Скоко, *Србија и Црна гора у Балканским ратовима 1912–1913*, Београд, 1972.

⁵ Овде пре свега мислимо на дело М. Д. Лазаревића, *Наши ратови за ослобођење и уједињење. Српско-турски рат 1912*, књ. 1–4, Београд 1932. У ову групу спада и нешто старије дело С. Станојевића, *Српско-турски рат 1912*, Београд, 1912.

⁶ Наведени број четника према: Н. Ракочевић, *Ратни планови Србије од војда Кара-Ђорђа до краља Петра*, Београд 1933, стр. 228. Број Арнаута према: *Први балкански рат*, књ. 1, стр. 418.

⁷ Поменути одредима заповедали су: капетан В. Танкосића, капетан Д. Секулић, капетана П. Блажарића и капетана Б. Симића, *Први балкански рат*, књ. 1, стр. 425.

⁸ Наведеној периодици припадају: *Илустрована ратна кроника*, ур. Св. Гребанац, (у даљем тексту ИГ) бр. 1–26, Нови Сад, 1912–1913; *Илустрована ратна кроника*, бр. 1–50, ур. К. Суботић, (у даљем тексту КС); Београд, 1912–1913; *Балкански рат у слици и речи 1912–1913*. (у даљем тексту БР) бр. 1–40; Београд 1913, (репр. Београд, 2008). Прво од наведених дела окончало је своје излагањем бројем 26. од 10. марта 1913. Према томе оно не обухвата Српско-бугарски рат.

⁹ Сви датуми, уколико није другачије наведено, дати су према старом календару.

на северозападу и 1. и 2. армију, југоисточно од ње.¹⁰ Према овом, јединица 3. армије налазила се код Куршумлије и у рејону Медвеђе, распоређене у две посебне групе. Прву Топличку, сачињавала је Шумадијска дивизија 1. позива Моравска дивизија 2. позива. док је другу медвеђку групу чинила Дринска дивизија 2. и Моравска бригада 1. позива. Укупна снага обе групе обухватала је око 76 хиљада људи потпомогнутих са 96 артиљеријских и 54 митраљеска оруђа.¹¹

Главни задатак ових снага био је, да путем неког од три правца: по-дујевског, медвеђког или гњиланског, продру на Косово и потоку непријатеља, при чему би прва непосредна фаза било заузеће Приштине. Затим би се даљим напредовањем преко Скопске Црне Горе дошло до коначног остваривања задатка – сједињавања са главнином снага, оним из састава 1. армије.¹²

Предуслов за све наведено почивао је на брзини пошто је од ње зависила не само заштита левог бока 1. армије, него и држање албанског становништва. Муњевито напредовање ставило би га пред свршени чин, захваљујући чему би се његово потенцијално непријатељско држање, превело у барем неутрални статус. Четничка акција, као претходник и катализатор имала је посебну улогу. У пракси је то значило нападе на карауле, а неколико конкретних примера ових удара биће главна тема овог излагања. О акцијама ћемо говорити хронолошким редом, према датумима када су оне започињане.

Напад на караулу мировац и бој код карауле васиљевац

„Од 1903, од оне године, када је почела српска четничка акција, у већем обиму, било је много страшних очајних и крвавих борби. Борбе на Гуглину, Бајловцима, Великој Очи, Челопеку и другим местима, заиста су страшне очајне и кржаве. Ну, борба на Васиљевцу коју је имала Танкосићева чета, пре објаве рата, једна је од најстрашнијих и најкрвавијих од свих до сад.“ Овим речима је учесник ове акције, четник „Сточник“ започео опис окршаја о коме ћемо поред осталих, и ми овде говорити.¹³

Васиљевачка акција, имала је својеврстан пролог – напад на суседне карауле Репоњу и Мировац, од којих о првој готово да немамо никаквог из-

¹⁰ Ратни план за рат протов Турске датира још од марта 1898. године. Таким наредних година он је, нарочито у погледу концентрације, претрпео чак десетак различитих измена, али су његове основне поставке, садржане у ратном плану будућег војводе Путника из 1912. године и даље остале идентичне. О ратним плановима опширније: Н. Б. Ракочевић, *нав. дело*; М. Ј. Милићевић, *Реформа војске Србије 1897–1900*. Београд, 2002, стр. 135–136.

¹¹ О саставу 3. армије детаљније: *Први балкански рат*, књ. 1, прилог 2, стр. 873–875.

¹² Н. Б. Ракочевић, *нав. дело*, стр. 237; *Први балкански рат*, књ. 1, стр. 411–416.

¹³ Б. Р., бр. 8, стр. 118.

вештаја.¹⁴ Помиње се једино то да су је четници нешто пре поноћи засули бомбама и после краће борбе успели да заузму.¹⁵

За разлику од ове, напад на Мировац и борбе око каралуле Васиљевац остале су знатно боље прибележене и то не само од поменутог „Сточника“ него и од још једног другог учесника – Мустафе Голубића. Он је под псеудонимом „М. Г., матурант београдске Реалке“ кроз девет бројева Гребанчеве *Кронике*, у напису „Са четом до Призрена“ такође дао виђење ових, као и других догађаја.¹⁶ Описи двојице ових актера, осим у неким детаљима, углавном се поклапају.

Према овом, четници су ка Мировцу из правца Мердара, кренули у касним поподневним часовима 2. октобра и под караулу приспели током ноћи. Њих 60 углавном су били четници новајлије, из разних крајева „српства“ којима ће предстојећа борба бити ватрено крштење.¹⁷ За разлику од њих, заповедник чете Василије Васић, био је већ прекаљени комита, а сличног искуства били су и командири појединих група. Место и циљ напада су већ према устаљеном четничком обичају, обзнањени тек пред почетак акције, а одмах затим оформљено је пет засебних група. Четири од њих требало је да нападну из праваца страна света, а пета највећа, њих 20 са четником Радлом Новаковићем на челу, била је смештена на југозападу, између карауле и истоименог села. Ова група требало је да пружи заштиту од непријатељских појачања и њиховог евентуалног напада.¹⁸

Према ранијем договору бомбашки напад на караулу требало је да изврше вође одељења док би их остали четници, покривали стрелачком ватром. Прву бомбу на караулу Мировац, тиме симболично и први хитац на Турску царевину, бар по овим сведочанствима, испалио је Влада Воскар. За њом је из разних праваца следило неколико њих, а затим је дошло до размене стрелачке ватре.¹⁹

Међусобно препуцавање наставило се и наредног сата, током кога су се противници, тј. Арнаути, прикупљали у већем броју. Насупрот овом, у једном од одељења дошло је до пометње што је повукло целу јединицу. Голубић описује, како се након само три испалена метка нашао потпуно сам и кренуо у повлачење, које се, мало затим, претворило у потпуно бекство. Приљубивши пушку уза се скотрљао се у поток у чијој су се јарузи искупили и други четни-

¹⁴ Караула Репоња налазила се јужно од села Правитице. *Први балкански рат*, књ. 1, стр. 426.

¹⁵ М. Лазаревић, *нав. дело*, стр. 105; *Први балкански рат*, књ. 1, стр. 426. С. Станојевић у свом делу, напад на ову караулу уопште и не помиње.

¹⁶ Чланак под овим називом објављен је у 11, 12, 14, 16, 17, 18, 21, 22. и 25. броју овог часописа.

¹⁷ *И. С.*, бр. 11, стр. 10; *Б. Р.*, бр. 8, стр. 118. Уз поменутог Голубића зна се да је у чети био и Стеван М. Филотић родом из Рисна. *И. Г.*, бр. 10, стр. 5–6.

¹⁸ По распореду који наводи Голубић на западу је био војвода Васић, на северу Влада Воскар, на југу четник Тома, а на истоку Стојан Врањанин. *И. С.*, бр. 11, стр. 10–11; *Б. Р.*, бр. 8, стр. 118.

¹⁹ *И. Г.*, бр. 10, стр. 10–11; *Б. Р.*, бр. 8, стр. 118.

ци.²⁰ Потом су пробивши се без губитака, доспели до Васиљевачке карауле чије је здање и шанац око ње пружао, барем у првим тренуцима, приличну заштиту. Ватрено крштење овим је прошло. При томе нико није знао да је прави окршај заправо тек почињао и да ће он трајати много више него што је ико рачунао. Пуна два дана и ноћи, кроз више од педесет сати непрекидне борбе четници ће код Васиљевца одбијати нападе знатно бројнијег непријатеља.

Јуриш на карауле није извела само српска страна, него је у готово истом моменту реаговала и албанска. Тафил, синовац Исе Бољетинца, напао је 3. октобра карауле Сребрницу, Јавор, Копривницу, Врело и Локвицу. До сутра иза поднева пале су све, изузев Врела, да би око 17 сати и ово српско упориште, такође било напуштено.²¹

Улетевши у караулу четници су тек тада приметили да нису сви на броју. Четника Вуксана са још петорицом, није било, али се под кишом куршума за њих нико није ни мислио. У међувремену, Војвода Васић успео је да обузда пометњу. Извео је одељења испред зграда и распоредивши људе на око десет корака размака, заузео позиције за одбрану. На располагању је имао свега око 50 четника, као и десетак граничара. Наспрам њега стајало је, према различитим проценама, између 1000 и 3000 Арнаута и нешто припадника регуларне турске војске.²²

Размена ватре трајала је током читаве ноћи, продужила се ујутро и наставила током раних послеподневних часова. Стрељачки обрачун био је праћен и оним вербалним: „Теслим бре ђаурлар. Теслим бре комитлар“ (Предајте се ђаури. Предајте се бре комите.). Но, чуло се и српски: „Предајте се бре, курве бре“. Уз пуцњаву и четници су одговарали: „Оди оди Суљо, да ти дам бомбоне из реденика. Оди, оди оди хануми дар да понесеш.“²³

Трагикомична, ситуација постајала је ипак, све, тежа. Арнаути су добили појачање једног табора аскера, па су осокољени овим извршили пар јуриша. Сви они, понекад и борбом прса у прса били су одбијени, али су четници ипак изгубили околне положаје што их је принудило на повлачење у караулу.

Баш у тренутку када су се повукли, на оближњем вису појавио се, већ забрављени Вуксан, са још тројицом. Њима је због густе ватре улаз у карауле био потпуно онемогућен. Из очајне ситуације извукао их је четник Радул. Као добровољац на челу десетине, устремио се на арнаутске шанчеве и успео да их освоји чиме је Вуксану и његовим људима омогућио пробој ка караули. Због надмоћи непријатеља, Радул шанчеве није одржао, те се у сутон са својим људима и сам повукао. Јунаштво је имало своју цену. Јован Радовановић и Милан Новопазарац били су смртно рањени, а Душан Санџаклија тешко рањен у руку.²⁴

²⁰ И. Г., бр. 10, стр. 10–11.

²¹ П. Блажарић, *Мемоари* (предговор – Б. Младеновић), Лепосавић, 2006, стр. 163–164.

²² Б. Р., бр. 8, стр. 118; И. Г., бр. 10, стр. 10–11; бр. 14, стр. 12–14.

²³ И. Г., бр. 4, стр. 6–11.

²⁴ И. Г., бр. 10, стр. 10–11; Б. Р., бр. 8, стр. 118.

Са променљивом жестином борба је настављена и током ноћи. За то време четници су неколико пута заузимали шанчеве испред карауле и поново одбијани, враћали су се у њу. За то време војвода Васић наредио је евакуацију рањеника ка Мердарима, доношење муниције и најважније, да се Танкосићу објасни очајан положај у коме су се нашли и затражи појачање.²⁵

Евакуација рањеника није све спасала. Радовановић, знајући да је смртно погођен тражио је од војводе да га убије. Овај је то одбио и превијеног испратио га са осталим. Но, Радовановић је био непокретан, а како се није могао ни носити остављен је код неког старца у селу Васиљевац. У тој кући су сутрадан били затечени од непријатеља, да би затим обојица завршила у пламену.²⁶

Око четири сата ујутро пристигла је муниција, али не и појачање, па су четници, сада већ чврсто опкољени, сами, наставили борбу и у праскозорије. У невољи која их је задесила, нашла се барем једна срећна околност. На бојишту су се игром случаја, нашла нека прасад, која су изгладнелим људима коначно обећавала барем један пристојан оброк. Храна је ипак остала нетакнута. Око 7 ујутро док су их шурили, приметили су Арнауте и Турке како из правца Лаба довлаче два топа, од којих је један доспео на само педесетак метара од њиховог шанца. Пола сата касније започело је и дејство.²⁷ У почетку оно није било прецизно и гранате су само прелетале караулу. Затим је, око осам, ватра постала све тачнија разносећи кров, а затим и зидове. Том приликом два погранична стражара и двојица од четворице браће Пурића изгубила су живот, док су друга два била тешко рањена. Следећи погодак уследио је испред самог шанца карауле убивши четника Челиковића и смртно ранивши Гвоздена Крушевљанина.²⁸ Још неколико граната погодило је зграду отварајући у зидовима све веће и веће рупе.

Физички и морално малаксали четници су одлучили да се дигну у ваздух. Но, тада се десило нешто неочекивано. Један од погодака отворио је још једну велику рупу у зиду кроз коју су сви нагнули у пробој. Покушај није успео јер их је снажна паљба нагнала назад. Из немогуће ситуације извукао их је „малени и дежмекасти“ Акса Косовац. Излетео је напоље и кроз кишу куршума „фрлио“ две бомбе у арнаутски ров побивши и ранивши све у њему. Одмах затим, куршум је покосио и њега.²⁹

Преживели су, одступајући један по један, нагнули кроз отворену брешу. „Било је страшно и очајно то повлачење. Један полети да утекне, али га стигне куршум и он пада; други пролети и прође, трећи или прође или не...“³⁰ Лукавошћу и срећом, Голубић, се пробио до једног потока. Ту се нашао са још

²⁵ И. Г., бр. 10, стр. 10–11.

²⁶ Б. Р., бр. 8, стр. 118.

²⁷ Б. Р., бр. 8, стр. 113; И. Г., бр. 10, стр. 13.

²⁸ И. Г., бр. 14, стр. 12–13.

²⁹ Б. Р., бр. 8, стр. 118; И. Г., бр. 14, стр. 13.

³⁰ И. Г., бр. 14, стр. 14–15.

десетак њих који су, заузевши бусију, штитили повлачење преосталих. Сада им је било нешто лакше, мада су их Арнаути са десног бока још увек засипали ватром. Повлачење појединачно или у групама наставило се током читавог дана, да би се у предвечерје коначно докопали Мердара.

Преживели су тек тада, после два дана, добили први прави оброк и након одмора од само два сата били упућени у село Малу Косаницу на преноћиште. Када су се те вечери окупили било их је свега 20, мада их је сутрадан и прекосутра пристигло још десетак. Ипак, била је то тек половина оних који су пре неколико дана кренули у напад на Мировац.³¹

Када је по званичном отпочињању рата иста група, вођена новим задацима прошла поред Мировца и Васиљевца, нашла је ове карауле потпуно сработане дејством српске артиљерије. Простор око караула био је прекривен арнаутским и турским лешевима доведеним у такво стање да „човечијег облика ту није било“. Међу рушевинама Васиљевца нашли су и неке од својих погинулих другова. Тројица од њих били су печени. Четник Челиковић „колос од снаге лежао је сада смањен на величину детета“. Лешеви друге двојице, Гвоздена и Аксе, нису изгледала ништа боље.³² Јединица је затим кренула уз брдо Гољак и као извидница регуларних трупа односно 3. армије наставила пут Приштине.

Напад на караулу лисица

Караула Лисица, смештена на омањој висоравни између Медвеђе и Приштине, била је друго поприште четничких борби, а разлог за њихово ангажовање био је недостатак лаких брдских јединица 3. армије, које би долином Медвеђе, преко Пропоштанице и села Бутовац отвориле пут према Приштини.³³

Ова акција започела је 3. октобра када је телефоном у Медвеђу пристигла вест да је мајор Танкосић са својим четницима започео бој код Мердара. Због овог је дошло до наглог прекида обуке и убрзаних припрема за покрет. Сутрадан, око 11 и 30, група од 70 четника, друмом, преко Тулара и Медовца, отпочела је марш.³⁴ Уз већ прекаљене четнике кретали су се и нови, студенти београдског универзитета, углавном распоређени у оквиру митраљеског одељења.³⁵

³¹ И. Г., бр. 14, стр. 14–15.

³² И. Г., бр. 16, стр. 11.

³³ Према Приштини је постојао и пут Брвеник–Нишевце–Качикол–Грашница, али је био слабо проходан и према томе неупотребљив за јединице већег састава. Опшриније: *Први Балкански рат*, књ. 1, стр. 413–414.

³⁴ Искази учесника у погледу њиховог броја понешто се разликују. Према једном извештају њих је било нешто више – 90, при чему су вероватно урачунати и припадници 3. позива из састава пограничне посаде, који су се, као што ћемо касније видети, придружили четницима након започињања боја. Уп. Б. Р., бр. 8, стр. 124; И. С., бр. 7–8, стр. 59–60.

³⁵ У једном од извора, међу студентима, наводи се 12 имена: Вукашин М. Петровић, Јован Гаврић, Светолик Ивановић, Живко Туцаковић, Милан Милошевић, Страшимир Милетић,

Заповедник ове групе био је капетан Никодим Рацић, сељачко дете из ужичког, округа који је на ову дужност – командант пограничне страже – дошао на сопствену иницијативу. По образовању, Рацић је припадао кругу школованијих официра пошто је завршио не само Војну академију него је касније, о свом трошку у Француској, боравио на усавршавању наредних година дана. Класа којој је Рацић припадао није била позната само као најбројнија у историји Академије, него и по томе што су њени припадници већ доживели ватрено крштење. Током ових бојева у само једној години, 1905, четворица припадника ове класе, код Табановаца, Патрљице и Челопека изгубила су живот.³⁶

Кретање ка Лисици одвијало се по ведром дану, мада је терен испресецан голетима и бројним потоцима, био изузетно рђав. Четнике је то знатно успоравало, па их је и поред усиљеног марша већ код Медовца захватио мрак. Уз то следовао је и успон који је додатно отежао кретања и због тога знатно растегао колону. Коначно, око 8 сати, јединица је доспела и улогорила се у близини наше, уједно и турске карауле, пошто је једну од друге делило једва десетак метара.³⁷ Српске стражаре четници су затекли на вечери док су турски разговарали и то на албанском. Четници су поздравили са „Добро вече, комшије“ на шта су на српском, добили исти одговор. Одмах из тога турски стражари повукли су се у кулу на караули забравивши врата, што су наши пропратили истом мером.³⁸ Уз запаљене ватре отишло се на починак, али са пушком тик уз руку.

Ноћ и почетак јутра протекла је мирно, а све то трајало је до пола шест изјутра када су из правца карауле Мутне Воде, источно од Лисице, затрештале пушке. Убрзо, куршуми су летели и из правца Пропраштанице, Гуришта и Губавце, па се Лисица нашла под унакрсном ватром свим суседних караула. Хици су ипак пребацивали, јер су четници смештени у удолини имали прилично добро заштићен положај, а посаду карауле, барем у извесној мери штитило је само здање.³⁹

Упркос изненађењу, Рацићеви људи брзо су реаговали. Поручник Николић наредио је хитро монтирање митраљеа и постављање на један ћувик

Цветко Брајовић, Милисав Лепава, Стеван Гргић, Милутин Милетић, Сима Дурман и Бора Вујић. Уз ове требало би придодати и Александра Сању Живановића, студента технике који је као што ћемо касније навести у боју на Лисици изгубио живот. *И. С.*, бр. 7–8, стр. 60; *Б. Р.*, бр. 32, стр. 501–502, 504. Од осталих „старијих“ четника у *Б. Р.*, бр. 9, стр. 139. помињу се имена: Бабовића, чиновника Железничке дирекције, затим Уроша Петровића и Љубише Врсаловића, такође чиновника у истој, Јована Бркића, трговца, „попа Јакова“ и наредника Власте Радовановића. Свакако, треба напоменути да сва имена поменути у *Б. Р.*, стр. 124, 138, 139, даје С. Милетић који је као што се види био један од учесника ових збивања.

³⁶ *И. Г.*, бр. 3, стр. 24; *Б. Р.*, бр. 8, стр. 124, бр. 12, стр. 123; *Споменица Седамдесетпетогодишњице Војне академије*, Београд, 1925, стр. 182, 297; В. Илић, *нав. дело*, стр. 23–83.

³⁷ *Б. Р.*, бр. 8, стр. 124; *И. С.*, бр. 7–8, стр. 59; *И. Г.*, бр. 13, стр. 9.

³⁸ *И. С.*, бр. 7–8, стр. 59.

³⁹ *Б. Р.*, бр. 8, стр. 124.

поред бунара, мада налет главнине непријатеља још увек није био уочен. Када се то догодило дошло је до недоумице. Наиме, због приличне удаљености није се знало да ли се ради о Албанцима непријатељима, или о „нашима из Старе Србије“. Дилему је погледом кроз дурбин разрешио капетан Љуба Вуловић. Приметио је да наступајући и даље носе беле капе, за разлику од Старосрбијанаца, који су због означавања националне припадности сада ишли гологлави.⁴⁰ Но сада је било јасно, да испред 70 четника и 20 граничара трећепозиваца стоји барем око 2000 непријатеља, не рачунајући притом и посаде суседних караула. Требало је одмах реаговати, па је заповедник митраљеског одељења поручник Радисав Николић уз помоћ поднаредника Драгомира Фелбе са растојања од неких 1800 метара својеручно, отворио паљбу.⁴¹ Одмах иза тога уследило је постављање другог митраљеза, али са овим оруђем није било среће. После само неколико метака дошло је до застоја, да би после отклањања, митраљез застао и по други пут.

До 9 сати, када је бој достигао врхунац, ангажована су још два митраљеза, али се и поред тога непријатељ и даље примицао доспевши на једва 600 метара. Додатну невољу чинио је и положај Лисице. Она је доста дубоко улазила у турско земљиште те су јој турске карауле Пропраштица и Гуриште угрожавале како леви тако и десни бок. Уза све то, дошло је и до првих рањавања.⁴²

Око пола десет Албанци су започели обилажење левог крила те се Рацић да би избегао потпуно опкољавање, одлучио на прилично ризикантан потез – заузеће турске карауле, чија је посада како се процењивало, била тек нешто малобројнија од четника, око 50 војника. На ову акцију нагнала га је солидност турског здања пошто је оно, за разлику од домаће бондучаре, била грађено од камена, те тако давало бољу заштиту. Своју тврдоћу турска караула заиста је и доказала пошто је њен зид срушен тек после трећег постављања динамита. Том приликом је покошен мецима страдао граничарски наредник Милан Јовановић.⁴³ Следио је јуриш на караулу и њено заузеће, при чему је један део посаде погинуо док се други надао у бег.

Овај муњевити напад Рацић је платио главом. Добио је два, а затим и трећи метак у груди, после чега је издахнуо.⁴⁴ Команду над људством преузео је капетан Љуба Вуловић. У том моменту нападачи су били на само 400 метара, при чему се растојање, упркос брзој ватри, све више смањивало. Када се удаљеност свела на само 50 метара четници су поизбацивали све бомбе. Тек тада редови непријатеља били су заустављени. Затим је започело све брже и брже бекство, тако да је нешто после 10 сати пре подне, након четири и по сата, бој на Лисици коначно решен.

⁴⁰ Б. Р., бр. 9, стр. 138.

⁴¹ Б. Р., бр. 8, стр. 124.

⁴² Као први рањени наводи се Вукашин Петровић, студент из Београда. Исти је касније учествовао и у рату са Бугарима. И. С., бр. 7–8, стр. 60; Б. Р., бр. 28, стр. 436.

⁴³ Б. Р., бр. 9, стр. 138; И. С., бр. 7–8, стр. 60.

⁴⁴ Б. Р., бр. 9, стр. 138, бр. 12, стр. 183; И. С., бр. 7–8, стр. 60, бр. 10, стр. 74.

Ипак, није све било завршено. Четници су се у наредна два сата, прилично ризикантно с обзиром на број, упустили у гоњење, мада се по речима учесника ни један од Албанаца није окренуо, нити на било који начин покушао да пружи отпор. Други део, посада Лисице, и даље је одговарала на ватру суседних караула, све до три по подне када је због штедње метака наређена њена обустава.⁴⁵

Губици нанети непријатељу билу су веома велики, око 100 мртвих и непознат број рањених, које су приликом повлачења однели са собом. Наспрам овог, српска страна изгубила је сразмерно мало људи мада се, као по обичају, бројеви прилично разликују. Према неким подацима радило се о 10 мртвих и 5 рањених, према другим, 8 мртвих и 11 рањених, и трећим, 4 мртва и 8 рањених.⁴⁶

Ова минорна статистика није била свима иста, поготово када се ради о породици Живановић. Двадесетдвогодишњи јединац Сања, син саветника Живана Живановића, био је једна од жртава овог боја. Три дана касније тело му је сахрањено у селу Медвеђи, да би 20 октобра било пренето у Београд. Хумка у Медвеђи није се ни слегла, када је исту породицу задесио нови удес. Живановићев зет, потпуковник Александар Глишић, командант 7. пука погинуо је 10. октобра у бици у Куманову.⁴⁷

Напад на караулу веља глава

Истог дана, 5. октобра на другој страни Гољак планине, на средокраћу између Врања и Преполца једна друга група четника припремала се за акцију, заузеће караула Веље Главе. Радило се о једном истакнутом планинском узвишењу, обликом заиста сличном глави, које је својим положајем доминирало над свим околним висовима, а нарочито Китком, злогласном и јаком турском караулом опасаном дубоким шанцем.⁴⁸ На Вељој Глави, исто као и Лисици, биле су две карауле, српска и турска, размакнуте тек толико да се између њих углави двојезични гранични камен.

Разлика у изгледу здања била је још уочљивија него на Лисици. Српска караула била је од плетера покривеног шиндром који „не би могао дати отпора ни десет минута“. Овај објекат био би вероватно још јаднији да 1898. није донет закон по коме је зидање и оправка караула са пограничних општина

⁴⁵ Б. Р., бр. 9, стр. 139; И. С., бр. 7–8, стр. 60.

⁴⁶ Б. Р., бр. 9, стр. 139; И. С., бр. 7–8, стр. 60; И. Г., бр. 8, стр. 1–2. С обзиром да први навод потиче од директног учесника, поменутог С. Милетића, овај број прихватили смо као најверодостојнији.

⁴⁷ Б. К., бр. 1, стр. 19; бр. 4, стр. 57; бр. 19, стр. 290–292; бр. 32, стр. 501–502, 504; бр. 37, стр. 578; И. Г., бр. 4, стр. 1–2.

⁴⁸ Изглед положаја и даљи ток акције дат је према сведочанству др Милана Гавриловића, чиновника Министарства иностраних дела, који се у рату борио у овој чети и тако био непосредни сведок даљих збивања. И. С., бр. 5, стр. 38.

прешла у надлежност државе.⁴⁹ Ипак, са реализацијом закона није се далеко одмакло, што су четници у овом случају утврдили на лицу места. Насупрот овој руини стајао је „чудни полумесечев градић, од самог камена истесан“. Зидови турске карауле били су дебели седамдесетак сантиметара, а кров покривен ћерамидом. Део, окренут према српској страни имао је густе редове пушкарница, а поред овог здања, повезана, била је и стражарница са кулом. Са леве стране од улаза био је нужник, а са десне, наћве за хлеб. Комплекс је поседовао и огњиште, као и неку врсту спаваће собе, тј. све елементе неопходне за дуготрајнији отпор.⁵⁰ Заузеће оваквог здања, био је задатак капетана Божица Симића, заповедника Ђиљанског четничког одреда. За ову акцију Симић је био један најпозванијих с обзиром да је пред рат био надзорник једног од три географска рејона (Врањског) Извештајног одсека Операцијског одељења Министарства војног.⁵¹

Састав овог одреда био је другачији од оног на Лисици пошто су га сачињавали углавном Црногорци и граничари, мада је и ту било изузетака. Међу овима, био је и четник Шумаревић, који је у шумадијском оделу, сав обрастао у густу браду, постао „прави дивљи човек“ ни налик на неког који је по професији био заправо инжењер. Члан групе била је и знаменита Софија Јовановић – четник Софроније, о којој се и поред честих помена, практично ништа не зна.⁵²

У близини границе одред се нашао у сумрак 5. октобра, заноћивши у буковој шуми толико густој да су се и ватре могле палити без бојазни да ће их уочити стражари оближњих караула. Вечерало се хлеба, сира, кисела млека и јабука, а затим се отишло на починак, на влажној голој земљи, без шатора.⁵³

Јутро 6. октобра било је мирно, а већ око седам сати четири вода четника, започело је редовно вежбање. По завршетку, сели су да се одморе, али је баш у том тренутку дотрачао један четник, и саопштио са нестрпљењем очекивану вест. Српска армија отпочела је дејство.

За тили час јединица је била спремна за покрет упутивши се једним стрмим гребеном. Доспевши до Веље Главе, Симић је са још два пратиоца пришао нашој караули затекавши ту Шумаревића са пар четника и још неколико граничара. Ови други, њих 11, припадали су посади карауле Волујски Камен коју су Турци тога јутра одмах напали и посаду нагнали у бег. Караула

⁴⁹ М. Ј. Милићевић, *Реформа*, стр. 38.

⁵⁰ *И. С.*, бр. 5, стр. 38.

⁵¹ Турска граница је у обавештајном смислу била подељена на три рејона: Врањски, Рашки и Јаворски. Симић је био надзорник првог, док су капетани Милоје Пантић и Милан Видојевић били надзорници остала два. О обавештајној делатности у склопу Команде активне војске, Министарства војног и Генералштаба: М. Ј. Милићевић, *Реформа војске*, Београд, 2002, стр. 41–45; Љ. Поповић и М. Милићевић, *Министри војни кнежевине и краљевине Србије 1862–1918*, Београд 1998, стр. 23–29; В. Иветић, *Начелници Генералштаба 1876–2000*, Београд, 2000, стр. 98–102;

⁵² *И. С.*, бр. 6, стр. 48; бр. 7–8, стр. 61.

⁵³ Исто, бр. 5, стр. 39.

је након тога препуштена пламену. Осим прихватања бегунаца Шумаревић није реаговао него је према пређашњем наређењу чекао Симићев долазак и његове даље инструкције. Када се ово догодило и када су људи већ били распоређени, један комита је повиком турском стражару: „А бре, Турчин! Стиже Богдан! Сад ће ве дигнемо у ваздух“. Стражар је опсовао и моментално отварио ватру.⁵⁴

На челу четника, Симић је кроз честар одмах потрчао ка караули дозивајући Шумаревића са динамитом. Овај га је следио до самих врата карауле и на брзину активирао пуњење. Експлозија која је уследила отворила је четницима пут, а десетак турских војника нагнала у бег. Кратко су се задржали и пружили отпор из оближњег шанца, али су под ватром морали да одступе. У бегу ка потоку дочекала их је Симићева бомба убивши их петорицу, међу којима и заповедника карауле.⁵⁵

У караули су, борећи се, остала још само два војника која су на све повике да се предају и даље одговарали оружјем. Четници су поново употребили динамит убивши их обојицу при чему је срушена и скоро половина здања. О губицима српске стране, немамо никакве податке, тако да нам они за разлику од боја на Лисици нису познати.

Заузеће карауле било је готово. Међутим, само петнастак минута касније јединица се нашла у новој опасности. Из правца Китке стизали су турски војници праћени гомилом Арнаута. Име овог места међу четницима, било је више него озлоглашено и то не само због њеног већ поменутог положаја, него и због сећања на осмочлану чету Петка Илића Нагоричког, која је у пролеће 1905. године у борби са једном турском патролом уништена до готово последњег човека.⁵⁶

У првим тренуцима, Симић је веровао да се ради о предаји, но када су се Арнаути развили у стрелце било је јасно да је на помолу нова борба. Акција је трајала око једног сата, а према сведочанству учесника, Арнаути били засигурно били потучени да се нису претходно повукли. Међутим, овај узмак нису изазвали малобројни четници него појава батаљона 11. моравског прекобројног пука под командом мајора Васе Јовановића. Он је сусревши се са четницима приликом њиховог прилажења Вељој Глави самоиницијативно кренуо за њима. Тиме је присуством у непосредној бизини попришта већ започео решавање битке у корист српских снага, уједно окончавши самосталну четничку акцију. Даља иницијатива у борби припашће двома регуларним четама 1. батаљона. Оне су наступајући линијски према Китки и Волујском Камену потиснуле Арнауте наневши им веома велике губитке. Но нови, који су пристизали из околних села попуњавали су редове па се борба, са променљивом жестином, настављала све до пет поподне. Тек тада је непријатељ потпуно малаксао и коначно се повукао.⁵⁷

⁵⁴ И. С., бр. 6, стр. 48.

⁵⁵ Исто, бр. 6, стр. 48.

⁵⁶ О овоме вид. опширније. В. Илић, *нав. дело*, стр. 59–60.

⁵⁷ *Илустрована ратна кроника* (ур. Суботић), бр. 7–8, стр. 61.

За време борбе збила се и једна чудна, али и животна епизода. Кроз ратну вреву чуо се и тобожњи звук добоша, да би се одмах затим утврдило да се ради о ударању у гоч. У оближњем селу Липовица била је свадба коју, ето, ни рат није могао да прекине. „Чудна земља и чудни људи. На целој линији бије се бој, а у сред те грмљавине они се жене и то још уз гочеве.“ Овом резигнираном реченицом, наш извештач Милан Гавриловић пропратио је овај догађај.⁵⁸

Пошто је иза 5 по подне целокупна иницијатива, прешла у руке војске, четницима је поверен још само један задатак. Требало је извидети и заштити пут за кретање батерије капетана Милутина Живковића Ђамила. Када је и то учињено батерија је заузела положај са задатком да сутрадан разори све околне карауле.⁵⁹ Симићеви људи овоме нису присуствовали. У рану зору пошли су на југ, а разарање турских караула, због магле учињено је тек преко сутра 8. октобра 1912.

Описане акције намећу једно заједничко питање. Како је било могуће да се неколико десетина људи, одржи сатима, некад чак и данима, пред непријатељем који је у бројчаном погледу био више него надмоћан? Прва група одговора припала би свакако људском фактору односно мотивисаности, било да се ради о старијим или тек новопримљеним припадницима Покрета, с тим што су ови први, по правлу били заповедници. Када је командовање у питању, долазимо до друге врсте одговора, а ови су везани за искуство. Четнички покрет и његове акције били су стари већ деценију, па је начин борбе – препадни, герилски био готово истоветан оним који су спроводили и њихови противници – Албанци. Тиме се почетна предност коју су они имали у оваквом виду радовања, губила из године у годину, па је ниво вештине сада био готово исти. Албанска способност коришћења терена, навикнутост на разне недаће, као и лакоћа и брзина у кретању, није била више ништа боља него када је друга, четничка, страна била у питању.

У погледу техничке опремљености, Албанци су стајали још горе. Све већи број примерака, 7 mm Mauser и делом 8 mm Mannlicher који је код четника све учесталије, а 1912. године у потпуности био присутан, стављао је њихове хенри-мартинијевке и берданке у потпуно инфериоран положај, а наводна подела 63.000 пушака, због којих командант Западне армије Али-Риза Паша кори Ису Бољетинца, спада у домен легенде, а не историје. Уосталом, број Албанаца који се одазвао на оружје није био већи од 15.000, што претходно наведени број подељених пушака итекако доводи у питање.⁶⁰ Ако

⁵⁸ Исто, стр. 60.

⁵⁹ Исто, стр. 61.

⁶⁰ О оружју опширније: В. Bogdanović, *Srpski Mauser*, Beograd 2004; Б. Ратковић, М. Ђуришић, и С. Скоко, *нав. дело*, стр. 62; М. Д. Лазаревић, *нав. дело*, књ. 1, стр. 101.

је нешто брзометки и било у њиховим рукама радило се сигурно о не више од неколико стотина, често купљених од Срба и не без знања српске владе. Ипак највећи део доспео је у њихове руке после повлачења турских трупа и обијања војних магацина. У погледу других врста личног наоружања четници такође нису оскудевали. Уз пушку се носила и кама, често и револвер, а сваки је поседовао и по пар бомби. Њихов учинак, што смо већ видели, изазивао масовну панику не само код Албанаца него и код самих аскера. Муницијом су четници били добро опремљени, мада је и она у борби, што смо такође већ видели, често знала да понестане. Док је српски војник поседовао борбени комплет од 150, четници су у реденицима носили готово дупло више – 250 метака.

У борбама око Лисице четници су, мада изузетно, користили и митраљезе без којих налет непријатеља тешко да би били заустављен. Ова епизода отвара једно друго питање. Одакле четницима, упркос приличној оскудици овог оруђа, два комплетна митраљеска одељења?⁶¹ Логистичка подршка војске, без обзира на висину командне вертикале, намеће се већ сама по себи.

Представљени примери имају за циљ да укажу на само један од историографских, уједно и методолошких проблема. Наиме, линија између рата и мира није увек видљива, те се у овом случају не може свести на званични 5. или, пак, 6. октобар. Акције српске стране, а поменули смо и албанске одговоре, спроведене су и пре ових датума, при чему ни данас нећемо, или заиста и не можемо рећи, ко је заправо први пуцао. Одговор на ово питање стални је пратилац готово свих ратних сукоба, па барем у томе ни Први балкански рат, није готово никакав изузетак.

Milić J. Milićević

COMITADJI (CHETNIK) ACTION ON THE EVE AND DURING THE FIRST DAYS OF WAR 1912

Summary: This article describes the borderline clashes and attacks of some cetnic units. The fight at Mirovac, Vasiljevac, Lisica and Velja Glava watchtowers are examples. Recurring conflicts took place before the official start of war which is why they remained almost completely unknown to the local historiography to this day.

Keywords: First balkan war, serbian-turkish borderline, cetniks prewar strikes 1912.

⁶¹ 3. армија имала их је 54, док су је укупан број употребљених био само 228. *Први Балкански рат*, књ. 2, прилози 1–5, стр. 869–881.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

327(497.11:540)"18/19"(082)
355.48(497)"1912/1913"(082)
94(497.11)"18/19"(082)

ПРВИ балкански рат 1912/1913. године:
друштвени и цивилизацијски смисао
(поводом стогодишњице ослобођења Старе
Србије и Македоније 1912) (2012 ; Прохор
Пчињски)

Први балкански рат 1912/1913. године:
друштвени и цивилизацијски смисао :
(поводом стогодишњице ослобођења
Старе Србије и Македоније 1912). Књ.
1 / приредио Александар Растовић. -
Ниш : Филозофски факултет, 2013 (Ниш
: Scero print). - 536 стр. : илустр. ; 24 см. -
(Библиотека Научни скупови / Филозофски
факултет)

На спор. насл. стр.: The First Balkan war:
Social and Cultural meaning. - Резимеи на
срп. и енгл. језику. - Тираж 400. - Стр.
13-14: Предговор / Славенко Терзић. -
Напомене и библиографске референце уз
текст.

ISBN 978-86-7379-289-7

а) Први балкански рат 1912-1913 - Зборници
б) Међународни односи - Србија - 19в-20в -
Зборници с) Међународни односи - Турска -
19в-20в - Зборници д) Балканске државе -
Војна историја - 1912-1913 - Зборници е)
Србија - Историја - 19в-20в - Зборници
COBISS.SR-ID 199512332

